

EGY ABAÚJI PARASZTCSALÁD GAZDÁLKODÁSA AZ 1940-ES ÉVEKBEN, HÁBORÚS FRONTLAPOK TÜKRÉBEN

Mincsik Veronika

PhD hallgató, Debreceni Egyetem

BEVEZETÉS

A közlemény az abaúji Garadna községben, családi magántulajdonban megőrzött II. világháborús levelezőlapok szövegeit dolgozza fel. Az 1940-ben bevonult, 1941-ben a szovjet frontra került családfő, Klema Gyula (1894–1976) a távolból, írásban irányította az otthon maradt családtagok munkáját a paraszti gazdaságban. Sűrű levélváltásaikban részletesen nyomon követhető a mezőgazdasági munka és ház körüli tevékenységek rendje, a gazdaság szerkezete, a családi döntések meghozatala, a paraszti értékrend, a falun belüli kapcsolatok hálózata. Az itt tematikus rendben bemutatott forrásanyag nemcsak a helytörténet, a népi gazdálkodás és a tárgyi néprajz, hanem a népi írásbeliség kutatói számára is hasznos lehet. Tartalmi szempontból pedig egy abaúji középparaszti gazdaság működésébe nyerünk bepillantást.

A levelezés egy mentalitástörténeti elemzés lehetőségét is magában hordozza. A fronton szanitécként – tehát vöröskeresztes katonaként, valószínűleg nem az első vonalban – harcoló Klema Gyula „fejben” folyamatosan otthon van. A mezőgazdasági munkák „kézi vezérléssel” való irányítása számára a háború túlélésének záloga: céltudatosan és nagy akaraterevével írja átlagosan heti rendszerességgel a frontlapokat, a legapróbb részletekig belemerülve az otthoni gondokba, és alig-alig említve a saját aktuális helyzetét.

Garadna a Hernád völgyében, a történelmi Abaúj-Torna vármegyében fekvő település. Az Árpád korban királyi várföld volt, az abaújvári várhoz tartozó várnépek laktak itt. A középkorra jelentős települése lett a vármegyének, megyegyűlések és nagy vásárok helye volt. Központi fekvése, termékeny földjei is hozzájárultak virágzásához. Később szőlője és bora is híres lett. A 18. század elején a falu szinte teljesen kihalt a Rákóczi-

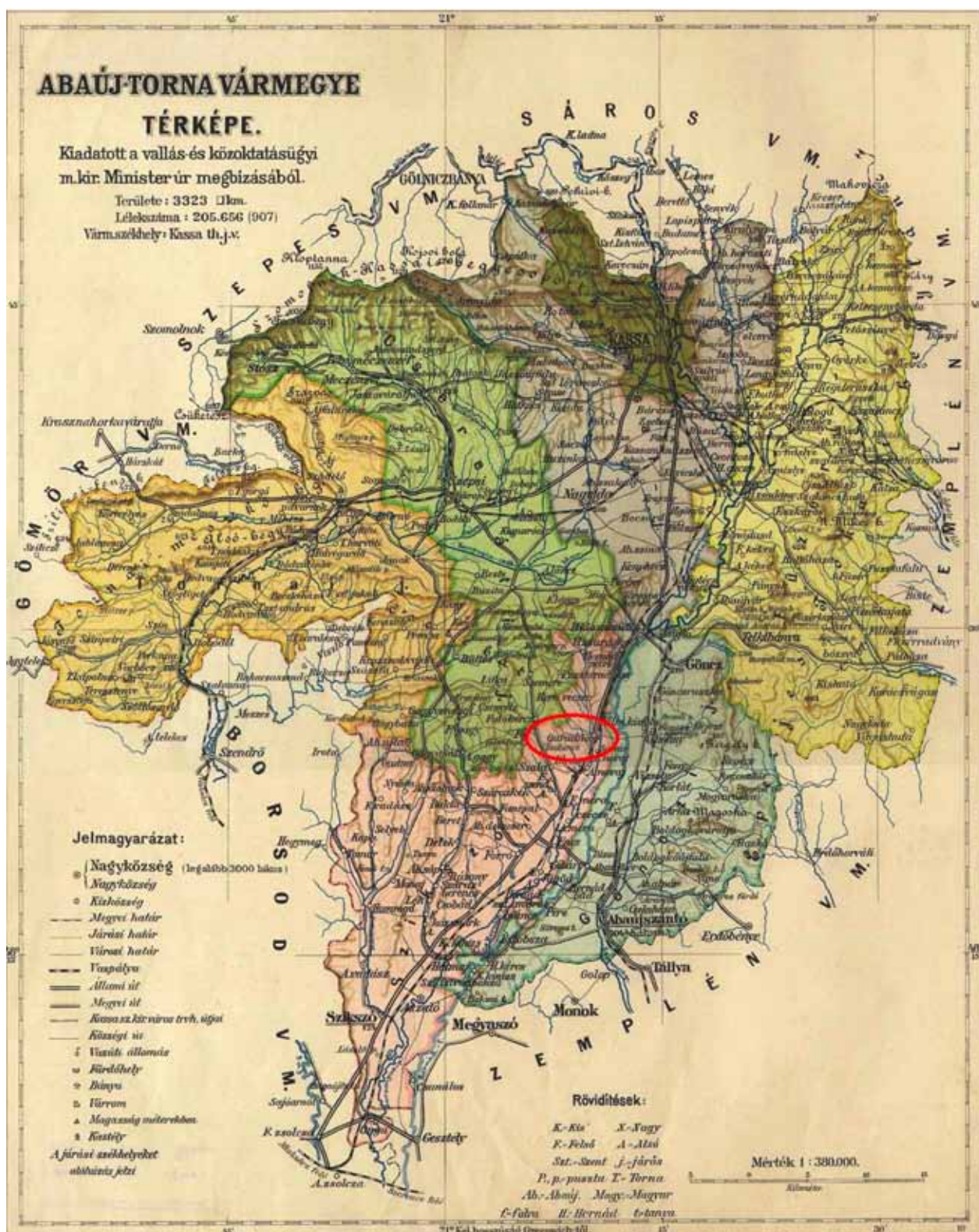
szabadságharc és a nagy pestisjárvány következtében, ezért magyar ruszin és tót családokat telepítettek be. A századfordulóra ezen nemzetiségek elmagyarosodtak, így ismét magyar falunak lehetett mondani Garadnát.

A 19–20. század fordulóján ebben a faluban élt a Klema család, Klema István (1858–1922), és felesége, Csapó Mária (1863–1940). Mária 12 gyermeknek adott életet, de közülük csak 4-en éltek meg a felnőttkort, és életükben 7 gyermeküket temették el. A II. világháború idején Garadnán gazdálkodott Gyula nevű gyermekük, aki helyben született 1894. április 23-án. Uczekaj Erzsébettel – aki 1902. február 1-jén szintén Garadnán született – 1921. május 8-án kötöttek házasságot. Házasságuk gyermektelen volt, ezért úgy döntöttek, hogy örökbe fogadják Gyula gazda egyik unokaöccsét. A választás István nevű testvéreinek István fiára esett, aki Vilmányban született, 1913. október 17-én. A fiú oda is költözött Garadnára, és segítette őket a gazdálkodásban, mindennapi munkákban. Gyula gazda Endre nevű testvére római katolikus plébános volt a fővárosban, szintén gyakran hazalátogatott a szülői házba, és segítette a gazdálkodást. Endre foglalkozott fotózással is, a család ma is őrzi a gazdálkodást megőrkítő eredeti fotóit az 1930-as, 1940-es évekből, melyek közül néhány jelen közleményben is látható. A Klema család vagyona akkor 70 hold szántót és 30 hold erdőt tett ki, ami 42 hektár szántót és 18 hektár erdőt jelent.¹

Gyula gazdának 1940-ben és 1941-ben be kellett vonulnia. Mivel már idősebb volt, korára való tekintettel „szanitéc” lett, ami azt jelentette, hogy a vöröskeresztnél teljesített szolgálatot.² Ez idő alatt az otthon maradtakkal frontlapokon keresztül tudták a kapcsolatot tartani. Szinte naponta írt haza lapot,

1 adatközlő: Klema Gyula, sz.: 1959.

2 adatközlő: Klema Anna, sz.: 1952.

1. térkép. Garadna község elhelyezkedése Abauj-Torna vármegyében.

1. kép. Garadna, „Szug” falurész. A Klema család háza és portája az 1930-as években.
(Fotó: Klema Endre, a fénykép magántulajdonban.)

2. kép. Klema Gyula (1894–1976) és Uczekaj Erzsébet (1902–1974). (A fénykép magántulajdonban.)

3. kép. Klema Endre római katolikus pap, Klema Gyula testvére.
(A fénykép magántulajdonban.)

4. kép. Ifj. Klema István (1913–1944), Klema Gyula és Uczekaj Erzsébet örökbe fogadott fia.
(A fénykép magántulajdonban.)

5. kép. Vöröskeresztes szanitécek. Klema Gyula jobbról az első, 1940.
(A fénykép magántulajdonban.)

6. kép. Klema Gyula az észak-erdélyi bevonulás után, gyimesi csángók között, 1940.
(A fénykép magántulajdonban.)

és felesége, Endre testvére, és István unokaöccse is rendszeresen válaszolt neki. Gyula gazda olyannyira aggódott az otthoni gazdaságért, hogy szinte minden lapja az aktuális teendőkről szólt. Tanácsokkal látta el őket, olykor utasítást adott és elvárta, hogy az otthoniak mindenről részletesen beszámoljanak neki. Így ezek alapján apró részletekbe menően bepillantást nyerhetünk a család gazdálkodásába.

130 lap maradt fenn ebből az időből a Garadnán élő utódok tulajdonában. Több, mint 70 éven át megőrizték ezeket a frontlapokat, melyek közül 81-et Gyula gazda írt felesége, Erzsike, valamint testvére, Endre és fogadott fia, István részére, attól függően, hogy mikor ki volt otthon náluk. 24 levelet írt Erzsike a férjének, 15-öt Endre, 5-öt István, ezen kívül hármat az egyik húguk, Klema Mariska és férje, László János, hármat pedig a másik húguk, Klema Ilona és férje, Majoros András írt a távolban lévő Gyula gazdának.

A legtöbb lap nagyon jó minőségben maradt fenn, ezek minden szava viszonylag könnyen olvasható, és csak elvétve akad köztük egy-egy olvashatatlanságig megrongálódott, egér rágta, vagy időközben elhalványult ceruzával íródott példány. Az első fennmaradt lap 1940. június 7-én keltezett, majd további 48 lap követte egészen 1940. október 25-ig. Pár hónapos kihagyás után 1941. áprilisából három lap maradt meg, majd 1941. július 5. és 1941. november 26. között folyamatosan 72 lapot írtak. 5 lapon a dátum nem szerepel, vagy

nem kivehető. Mindebből, és a levél tartalmából is arra következtethetünk, hogy Gyula gazdát időközben többször, de legalább kétszer hazaengedték.

A következőkben három nagyobb téma szerint csoportosítva tekinthetjük át a Klema család gazdálkodását, a fennmaradt lapok alapján: első ízben a végzett munkatevékenységeket, majd a termesztett növényeket, végül pedig a tartott állatokat. A közleményben szereplő fényképek a Klema család tulajdonát képezik. A Garadnán készült képeket Klema Endre készítette az 1930-as, 1940-es években. A többi fénykép készítője ismeretlen. A közleményt Klema Gyula gazda „leszármazottai” egészítették ki, ezen adatközlések a lábjegyzetekben jelölve vannak. Lábjegyzetekben jelöljük azoknak a szövegrészeknek a forráshelyét is, amelyeket szó szerint idéztünk a közleményben. A lapok szövegében gyakran olvashatók Garadna község kül- és belterületi földrajzi nevei, a határrészek és a különböző művelési ágakba tartozó földterületek elnevezései. Ezek beazonosítását szolgálja a kutatás kapcsán készített 2. sz. térkép.

Kedves Gyulám! Eg kicsi nem voltam
 ottan. Entspannban is Pesten jártam. De mi
 -nal, hola J. jól elmentem a dolgoz. Fillerig ki
 tka a summát + drágulási pótlót 1000P. - Hoffer. Ekkor
 guggari irodában is voltam. Most már csak oxigénbevevő tüdője
 pallitani a loaktort, mert igen nagy a kereslet. Jó hat volna a múlt
 kor veneni, de mostintál volna. Pesten most többféle telefonálják, de
 iskolában volt. Itt Mészárosával jutottam meg. Rába traktort
 adták volna, de az nem jó. A Hoffer-féle traktort Pesten csak
 7500P. Ez azonban csak 2 évet tud működni! Itt ajánlom tehát
 amit Pesten is mondtak, hogy 100 hold körüli gazdaságra vedd meg
 az egy mámmal nagyobbat. 9200P-ét, ami duplája is. Egy kassza
 is Péter az iróda... de mondta, hogy a mi doubles vidékünk
 ne is a megfelelő. A kis traktort legelőt is meg lehet venni. A
 ott nagyobb. Ez a nagyobb darabot pedig is meg lehet venni. Egy
 nagy kalapács darabot csak 1200P! Valószínű tehát rögtön
 enélkül is meg megrövidülne a tevékenységem a 9200-
 nak millitári. A kis loaktort az is nem bizonyos, de legelőt meg
 2 dbt nem spórolás! Ha 3 dbt is utána kerestem, akkor az nagy
 előny! - A motor már árcsökkentés, most javul az elvétel
 Eszeltem többet kívánok mert Gyulán is van oripel. Ebből Gyulán fel-
 nek, mivel a gazdaság most millitári 6P. - A szőlőre a hat-
 many külön birtok épült ki: 10 gubor és illen. Különböző a hat-
 működés a gubor. Képt is hozni. De nem birtok jön-e. Itt mind a
 beírni lesz, a megújítás kell... A gubor után is elvételét a hat
 szinte, hogy bejelent. Teged, mint a múltkor lehetett. Örülök, mert

7. kép. Klema Endre lapja Klema Gyula részére, 1941. 07. 23. (magántulajdonban)

D. J. K. Kedves Drága Feleségem is Totván! 1941. XI/5
 A múlt leveléd ~~itt~~ meg lapot nem kaptam. Nekem a
 helyretem itt most nem a legjobb-gondolhatjátok miatt.
 Most is állandóan előbb-meggyünk. A kommunista ban-
 danak a nyomában, csak az a baj a sár iszonyi nagy
 alig bírunk hatolni. Nagyon bánom hogy meleg van
 hát nem kértem mivel már hidegek vannak és kincs
 tart meg nem kaptunk. Ugy megvagyok hűtve álan-
 doan köhögök. Ohhon milyen az idő lehet evettmi
 nem elágy a föld? Az adót fixessétek, de emlíd meg a jegy-
 kö vanak mivel fűzkapros vagyok adó stengtő kedves
 minyben rögzesülök tehát azt vonja le. A köz jegy, két amit
 meg írtam a vilnányiak fixessétek. Bár vilnányba
 főb- lapot küldtem föl, nem kaptam nem valószínű
 nem kaptak meg. Flansa, fequap kaptam. Trómeq do hány
 hányozó küldtel, kétszer kaptam. Bevezetél íll díköl bencskot ma
 mat Gyula

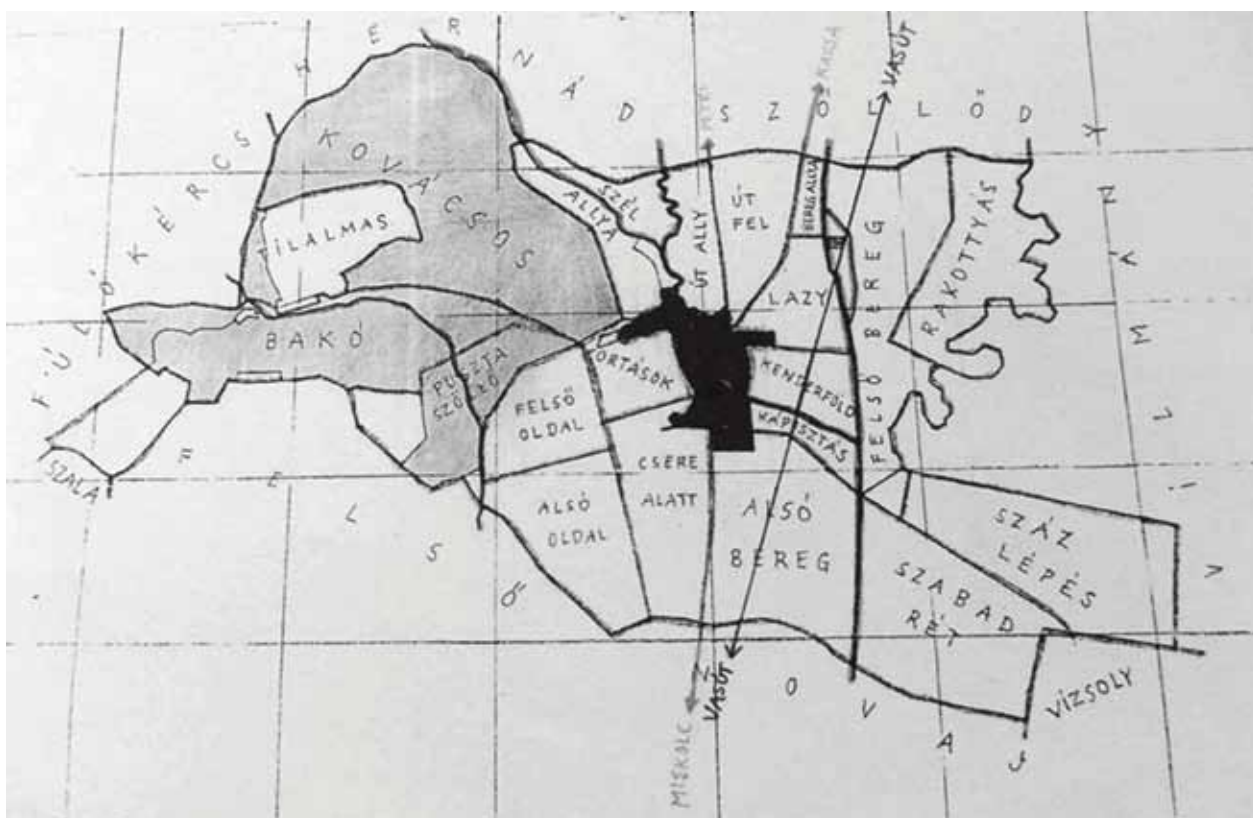
8. kép. Klema Gyula lapja felesége és Klema István részére, 1941. 11. 06. (magántulajdonban)

1941. XI/13. D. T. Kó. Kedves Drága Erzsike is Totván!
 Most valóságban nagyon ritkán írok. Pedig ha tud-
 nád mennyire várom hogy legalább levelbened
 jöjjön egymás sorsáról. Már igazán sokam is
 nagyon unalmas itt a helyzetem ebben a nagy bi-
 zonytalanságban. Már en kívülre a veszem,
 ebből a hányt vetett eltek, sok másnak meg
 egy óra sem jut belőle. Tudom nektek is nehéz a sors
 nincs egy nyugodt perccet, hogy mi is fog itt velem
 történi ebben a vadidegenben; fő az isten birtok
 lenne hogy egyszer megsegít és haza kerülök. Most
 sokomian gondolok k. feleségem névnapjára hogy
 még ezt sem tölthetem szükebb-úrbéli körülmé-
 nyek között. Tehát nagy bánattal, mána névnapjára alkalmia
 val fogadjátok szükebb-úrbéli körülmények között
 hogy a jó isten birtok, hogy a nagy névnapjára egy
 elcsúszk. Exercit old uokol mindnyájatokat mána birtok

9. kép. Klema Gyula lapja feleségének, 1941. 11. 13. (magántulajdonban)

D. T. Kó. Kedves Drága Feleségem is Totva
 Nagy örömmel ujsághatam hogy ha je-
 segít már most haza megyünk. Tehát legy-
 got adig is mert bizony egy pár hét telik el
 addig amig haza érünk. Többet nekem
 ne írj.
 Szeretettel ölel csokol mindnyájatokat
 hü férjed Gyula.
 1941. év XI/14. év

10. kép. Klema Gyula utolsó lapja a frontról való hazatérése előtt, 1941. 11. 14. (magántulajdonban)

2. térkép. Garadna, 1867. Külterületek, dűlőnevek, szomszédos községek. (Mincsik Balázs kutatása és rajza)

MUNKATEVÉKENYSÉGEK

Szántás

A szántást már július végén elkezdték, 1940. augusztusában Gyula gazda azt írta feleségének, hogy a „szántást amennyire lehet csak végezzék”.³ Ekkor szántották a két utajt (út alj, lásd 2. térkép), az erdőt, a búzaföldet (ennek is „előbb a gyepesebb részét”⁴), a malompartot és berekalját, valamint a szőlőben a lóherét, a bükkönyföldet. Szeptemberben szántották a szőlődi földet, az alsó rétet, a maglóherést, a malom réti lóherést, a lucernát, a mákföldet, a „keibordott szarvasban lévő trágját”,⁵ és az erdei zabföldet. Már szeptember közepén sürgős volt végezni a szántást, hisz ahogy Gyula gazda írta, „már nemsokára itt a vetésnek az ideje”.⁶ Októberre (a cséplés után) csak a „bátralevő tarlók leszántása” maradt,⁷ novemberben pedig

a vetés befejezése után tavasz alá szántottak, mégpedig Gyula gazda szerint „nem muszáj túl mélyen, mert tudom a lovak le vannak hajtvá”.⁸

Szántáskor nem volt jó a szárazság, voltak, akik ilyenkor „hozzá se mertek fogni”,⁹ ugyanakkor „nem baj, ha lágys is, a tarlónak nem árt”.¹⁰ A szántásban István¹¹, Jancsi bácsi¹², Pista¹³, a kocsisok¹⁴, valamint Józsi¹⁵ segítettek, továbbá Gyula gazda azt tanácsolta, hogy „szánthat mind a két zug”, és fogadjanak egy napszámossal többet.¹⁶

3 KGY lapja UE részére, 1940.08.03.

4 KGY lapja UE részére, 1940.08.17.; KGY lapja UE részére, 1940.08.23.

5 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.25.

6 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.11.

7 UE lapja KGY részére, 1941.10.04.

8 KGY lapja UE és KE részére, 1941.11.11.

9 KI lapja KGY részére, 1941.09.01.

10 KGY lapja UE részére, 1940.08.30.

11 UE lapja KGY részére, 1941.10.04.

12 UE lapja KGY részére, 1940.08.13.; KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.11.

13 KGY lapja UE részére, 1940.08.17.

14 KGY lapja UE részére, 1940.08.30.

15 UE lapja KGY részére, 1941.07.17.

16 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.11.

Boronálás

Gyula gazda nyáron és ősszel is figyelmeztette feleségét, hogy „a földek elboronálása fontos, ezt el ne hanyagoljátok”.¹⁷ Boronálni, vagy „berenálni” kellett a malompartot, bükköny és árpaföldet, mákföldet, a berekaljt, gabona alá a két utajt. A boronálásban „J. bács” segített.¹⁸

Vetés

Augusztus végén és szeptember elején Gyula gazda sürgette a munkákat, mert „rövidesen itt lesz a vetés ideje”,¹⁹ és „a földeket amennyire az idő engedi el kell készíteni vetés alá”.²⁰ Szeptember közepén és végén írta, hogy „már a vetést meg lehet kezdeni”,²¹ melyhez szükséges volt a vetőmagot kirostálni, és „pácsolni”: „egy kg. kék követ 100 lt. vízben eloldani, jól megkeverni, hogy száraz szem ne maradjon közt”.²² 1941-ben a szeptember 26. utáni szombaton kezdődött a vetés, melynek Gyula gazda szerint a „legfőbb ideje”, s kérte is, hogy „most már ha az idő engedi, teljes gőzzel fogjatok neki a vetéshez, a múlt évi termés mutatja, milyen nagy hátránya van a kései vetésnek”.²³

A gabonát szeptember végén, „ha a föld meghevert”, lehetett vetni, mégpedig 1940-ben „a Bencze földje mellé az erdőre”, „és annyi elég lesz”,²⁴ 1941-ben pedig „a két út aljára és a malom rétnek a községtől való részébe a sarokkőig illetve ameddig kinyúlik a hosszúság”.²⁵ Búzát pedig októberre István már 7 holdba vetett. Gyula gazda tanácsa szerint „a gabonát 8 sz. a búzát 12 sz. kell vetni”.²⁶

A vetéshez porhanyós talaj kellett, és azt is írta Gyula gazda, hogy „igen kellene a jó idő a vetéshez”.²⁷ Egy év múlva pedig az volt a baj, hogy nagyon száraz volt a föld, sokan nem is tudtak vetni, István is csak azért, „mert le volt szántva, nedves időbe” és le is boronálta.²⁸ Április végén pedig Gyula gazda afelől érdeklődött, hogy az őszi vetések hogy fejlődnek, s hogy a tavaszinak nem ártott-e a fagy.

Aratás

Az 1940-es évben Gyula gazda aggódott a távolból, egyrészt, hogy „István ottban van-e mert ha nincs, akkor nem is tudom ki fogja a gazdálkodást irányítani, most amikor a legnagyobb szükség van erre”.²⁹ Másrészt, hogy lesz-e kinek aratni, mivel ő onnan nem tudott intézkedni, és ezért a feleségére bízta, hogy intézzék azt el: „fordulj a jegyző úrhoz nem fognak-e intézkedni hogy legyen kinek learatni”.³⁰

Az aratást a kepekék végezték, és ügyelni kellett rájuk, hogy „rendesen arassanak”,³¹ illetve Gyula gazda írta, hogy kérhetik Remák segítségét (ha hazamegy addigra), vagy Paluscákot.³² Valójában azonban csak Krajcár,³³ Timkó Jani,³⁴ a szomszéd Kertész³⁵ és Hrebenkó segített nekik.³⁶ Gyula gazda tanácsa szerint jobban halad az aratás, ha előtte a nagyobb darab földeket „nagygyereblézik”.³⁷

Július elejétől már sürgette az aratást, de 1940-ben Erzsike még mindig nem tudta, hogy hogyan is fog az végbemenni, hiszen „Remák nincs idebaza, se Krajcár”.³⁸ Az aratás csak július közepén kezdődött meg, és 1940-ben augusztus közepére-végére végeztek vele. Egy évre rá augusztus közepére azonban az esős idő miatt még mindig sok aratnivaló volt hátra, és csak augusztus végére lettek készen. Gyula gazda sürgette is őket, és arra kérte „mamát”, hogy „segítsen a főzésnél és a ház körül”.³⁹

Kaszálás

Júliustól októberig végezték a kaszálást is, mégpedig a takarmányt, a lóherét, a lucernát, és a bükkönyt kaszálták. Ebben segédkezett János bácsi, a két Klema, Pista és Lajos, valamint a kepekék.

Gyűjtés és hordás

Az aratás után a gyűjtés és a hordás volt a következő tennivaló. 1940-ben, miután az aratást befejezték, augusztus közepén kezdtek volna a hordást, azonban azonnal nem tudtak hozzákezdeni az esős idő miatt, csak egy hét után kezdték azt el. Egy év múlva is csak augusztus végén, 25-étől kezdtek hordani, bár az előtt egy-egy

17 KGY lapja UE részére, 1940.08.29.; KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.16.

18 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.11.

19 KGY lapja UE részére, 1940.08.29.; KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.11.; 1940.09.30.

20 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.16.; KGY lapja UE részére, 1941.09.04.

21 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.19.; KGY lapja UE részére, 1941.09.21.

22 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.19.

23 KGY lapja UE részére, 1941.09.26.; KGY lapja UE részére, 1941.09.30.

24 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.19.

25 KGY lapja UE részére, 1941.09.27.

26 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.19.

27 KGY lapja UE és KE részére, 1940.10.04.

28 KI lapja KGY részére, 1941.10.04.

29 KGY lapja UE részére, 1940.07.03.

30 KGY lapja UE részére, 1940.07.03.

31 KGY lapja UE részére, 1941.07.14.

32 KGY lapja UE részére, 1940.08.03.

33 UE lapja KGY részére, 1941.07.17.; UE lapja KGY részére, 1941.08.04.

34 KGY lapja UE részére, 1941.07.14.; UE lapja KGY részére, 1941.08.04.

35 KE lapja KGY részére, 1941.07.30.

36 KE lapja KGY részére, 1941.07.30.

37 KGY lapja UE részére, 1941.07.29.

38 UE lapja KGY részére, 1940.07.08.

39 KGY lapja UE részére, 1941.08.10.

11. kép. Gyűjtés, hordás szekérral. Garadna, 1930. július. (Fotó: Klema Endre, a fénykép magántulajdonban.)

nap segítettek Kérinek, és „*ker. mamának*”.⁴⁰ Nekik nyújtott segítségként felmerült Novajból Brunyánszki,⁴¹ vagy Encsről Cs. Pista bácsi,⁴² és Kéri sógor,⁴³ továbbá Gyula gazda írta, hogy „*mama*” is segítsen „*a főzésnél és a ház körül*”.⁴⁴ Kérdésként merült fel Erzsikében az, hogy hordás-csépléshez „*ital mi lesz*,” és úgy gondolta, hogy „*meg kellene velük állapodni egy bizonyos összeget adni nekik az ital helyett*”.⁴⁵

Gyula gazda izgalommal figyelte az időjárást, hogy vajon jó-e a hordáshoz. („*Tegnap itt nagy eső volt és ilyenkor mindig haza gondolok, hogy talán otthon is ebbe hasonló az idő, ami bizony hátráltatja a hordást.*”)⁴⁶ Jókívánságai mellett („*adjon a jó Isten erős kitartást, egészséget nektek, hogy ezt a nagy munkát végre tudjátok hajtani.*”)⁴⁷ figyelmeztette az otthoniakat, hogy „*azonnal hordjanak ha az idő engedi, és nem nedves a termés*”,⁴⁸ viszont „*amíg nem elég száraz, nem*

kell elkezdni, mert a szem tönkremegy”,⁴⁹ illetve vigyázzanak, „*hogy igen össze ne törjön*”, és a száraz nappal miatt „*estefele a harmaton*” takarják.⁵⁰

Gyula gazda javasolta, hogy a hordáshoz hívjanak valakit szekérral segíteni, „*hog y előbb legyen*”,⁵¹ (például Majorost), és ez idő alatt „*János bácsiék korábban keljenek mert most már úgyis rövidebbek a napok és ha jó az idő ki kell használni*”.⁵² Így is lett, szeptember elejére 6 szekeret sikerült szerezni. Gyula gazda javaslata szerint, „*ha az eső miatt szünetel a hordás, akkor addig csépljenek*”,⁵³ vagy „*a földeket készítsétek elő amit vetni kell*”.⁵⁴

A hordást 1940-ben szeptember 9-ére sikerült befejezniük, akkorra már „*ragyogó*” lett az idő,⁵⁵ egy év múlva azonban még Kisasszony napján is hordtak volna, „*de 7-n du kétórás óriási szélszélcsendes zápor volt*”, így még 11-én is hordtak „*az egész faluban*”.⁵⁶

40 KE lapja KGY részére, 1941.08.21.

41 KGY lapja UE részére, 1940.08.21.

42 UE lapja KGY részére, 1940.08.21.; KGY lapja UE részére, 1940.08.29.

43 UE és KE lapja KGY részére, 1940.09.09.

44 KGY lapja UE részére, 1941.08.10.

45 UE lapja KGY részére, 1941.07.17.

46 KGY lapja UE részére, 1941.09.04.

47 KGY lapja UE részére, 1941.08.21.

48 KGY lapja UE részére, 1940.08.14.; 1940.08.17.; 1941.08.03.; 1941.08.10.; 1941.08.25.; 1941.08.28.

49 KGY lapja UE részére, 1940.08.23.

50 KGY lapja UE részére, 1940.07.05.

51 KGY lapja UE részére, 1940.08.17.; KGY lapja UE részére, 1940.08.19.

52 KGY lapja UE részére, 1940.08.19.

53 KGY lapja UE részére, 1940.08.31.

54 KGY lapja UE részére, 1941.09.04.

55 UE és KE lapja KGY részére, 1940.09.09.

56 KE lapja KGY részére, 1941.09.11.

12. kép. Gépi cséplés Garadnán.
(Fotó: Klema Endre, a fénykép magántulajdonban.)

13. kép. Kézi cséplés Garadnán, 1940.
(A fénykép magántulajdonban.)

Cséplés, géplés

A hordás után következett a cséplés, vagy másképpen a géplés, mert mint a lapokból kiderült, a Klema család cséplőgéppel rendelkezett, és Gyula gazda volt az, aki a géphez a leginkább értett. Ezt tanúsítja az is, hogy 1941-ben a cséplési ellenőr és a jegyző is Gyula gazdát kérvényezte a csépléshez: „Látják, hogy telj. nélkülözhetetlen vagy, pláne ez évben!”⁵⁷

Gyula gazda aggódva írta feleségének, hogy „csak a jó Isten tudja, mit kezdél, hogyan tudtok behordani, elcséplni”,⁵⁸ és érdeklődik a cséplőgép iránt, vajon „van e ki kezelni”.⁵⁹ Erzsike augusztus végén a válaszában

megírta, hogy még nincs gépész, de „tegnap azt mondta a kishíró, hogy a főszolga bíró úr ma fölmegey Kassára, hogy szabadságotassák a gépészeket”.⁶⁰ Gyula gazda szerint „a jegyző urat kellene felkérni intézkedjen, hisz utóvégre a terményt csak ki kell gépelni, ez az államnak is érdeke. Tehát a gépkezelőt ha szükség van rá, szabadságolják”.⁶¹

1941-ben Erzsike teljesen kétségbeesett a cséplés, géplés miatt: „el sem tudom képzelni, hogy mit is csinálunk nálad nélkül a csépléskor”.⁶² A nehézség megoldódott, hiszen Endre otthon volt, és több helyre hívták is csépleni. A gép 1940-ben „meg-megállt”, de azért „vígán cséplelt vele Ferenc János bá’ is”.⁶³ A gép egy év múlva is javításra szorult, de muszáj volt gépelniük. Szeptemberre megjavult, Endre megnyugtatóan számolt be testvérének, hogy „a gép most olyan jól megy, mintha új volna, így semmi baj nem lesz a csépléssel”.⁶⁴ Szilágyi átment és megnézte azt, és azóta „nincs nagyobb hibája”.⁶⁵

1941-ben „a csépléshez a kormány külön biztost küldött ki: 10 géphez egy ellenőrt. Kikérdezte, mi szükséges a géphez [...] azt mondja, benzín lesz, amennyi kell”.⁶⁶ Ekkor már 3 könyvbe kellett minden kilót szigorúan jegyzetelniük. További nehézség is adódott, mégpedig hogy ez időtájt Krajcárékkal összeveszték: „mert követel, hogy adjunk neki kenyeret, mert ha nem adunk, akkor ő nem dolgozik”.⁶⁷

Gyula gazda tanácsa szerint ha az idő jó, először hordjanak be mindent, s csak azután csépeljenek, „de ha az eső miatt a hordás szünetelne úgy a csúrból ki kell csépleni”.⁶⁸ 1941. augusztus közepén már elkezdődhetett volna a cséplés, de közbejött egy „10 napos esőzés”,⁶⁹ ami miatt senki sem tudott csépleni, de utána kánikula következett, így szépen száradt minden.

60 UE lapja KGY részére, 1940.08.29.

61 KGY lapja UE részére, 1940.08.30.

62 UE lapja KGY részére, 1941.07.17.

63 UE és KE lapja KGY részére, 1940.09.09.

64 KE lapja KGY részére, 1941.09.05.

65 KE lapja KGY részére, 1941.09.11.

66 KE lapja KGY részére, 1941.07.23.

67 KE lapja KGY részére, 1941.07.23.

68 KGY lapja UE részére, 1940.08.31.

69 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

57 KE lapja KGY részére, 1941.07.30.; 1941.08.21.

58 KGY lapja UE részére, 1940.08.14.

59 KGY lapja UE részére, 1940.08.17.

Gyula gazda óvva intette az otthoniakat, hogy a cséplésnél nagyon vigyázzanak arra, hogy „nedves termény ne kerüljön a hambárba, nehogy elrontsa a jót is. Arra is, a cséplésnél mindig legyen valaki, hogy meg ne lopjanak”.⁷⁰ Cséplték a rozst, az árpát, az erdei zabot, a lóhere magot. Mindkét évben szeptember végén fejeződött be a cséplés, és Endre szerint „a géplés fényes volt, az eredmény nem”.⁷¹

Trágyázás

Mivel a trágyázást ősszel szokták végezni, hogy még fagyás előtt elvégezhesék a mélyszántást, érthetetlen, hogy Gyula gazda miért írta 1940. június közepén, hogy a trágyahordással igyekezzenek. Feltehetően, hogy az előző évi elmaradást kellett pótolniuk.

A trágyát hordták otthonról, a képekkel a vizsolyira, a malomparti és az utaji lóherésekre. Gyula gazda utasítása szerint „túl vastagon nem kell trágyázni”.⁷² A trágyát a jószággal tapostatták meg, és vetés előtt trágyázták, vagy trágyával szántották a földet.

A földeken maradt törmelék a morva, melyet csak az 1940-es lapok említik. A kenderföldön és a kertben volt. Miután a jószággal megtapostatták a trágyát, a morvát a trágyahelyre, vagy trágyatelepre hordták. A morvának ehhez nedvesnek kellett lennie, ahogy Gyula gazda írta is: „hordjatók a trágyatelepre morvát, [...] ha víz, tapossátok meg, esetleg ha száraz, meg kell locsolni”.⁷³ A lapok szerint ezt a kepek csinálták.

Gazdasági épületek

A lapokban a legtöbbet a csűrőről olvashatunk, amelybe hordták a morvát, a búzát, az árpát, ezek szalmáját. 1941. nyarán írta Gyula gazda, hogy „legalább némileg biztosítani kell a feldőléstől”,

14. kép. Trágyataposztás a Klema-portán, 1940-es évek.
(Fotó: Klema Endre, a fénykép magántulajdonban.)

ezért utasította feleségét, hogy szóljon Paluscsáknak, hogy egy pár erős ágat ásson alá vagy cserélje ki. A csűrön kívül még a hombárt említik, mint gazdasági épületet.

Munkaeszközök

A lapok tartalma alapján az is kiderül, hogy a Klema család milyen gépeket, munkaeszközöket használt a gazdálkodás során. Megtudjuk, hogy a család cséplőgéppel rendelkezett, melyet csak kevesen tudtak használni, s mivel Gyula gazda nem volt odahaza, ennek használata nehézségekbe ütközött. Az alakulatbeli emberek azt mondták, hogy „minden cséplőgéptulajdonos leszerelt”, ezért kérte Gyula gazda a feleségét, hogy igyekezzenek „az illetékes hatóságnál ilyenemű kérvényt készítközölni”,⁷⁴ melyben leírják, hogy „mint cséplőgép tulajdonos, otthon nélkülözhetetlen”.⁷⁵

Gyula gazda testvére, Endre is értett a géphez, többen is hívták, amikor otthon volt. 1940-ben „sógor” vitte ki a gépet „a szélajra gépelni, de kezelő nem volt”. Akkor Ferencz János bácsit hívták el segíteni a kezeléshez, „de bizony alig fogtak bele, mindjárt eltört a motorban valami”. Ferencz Pista javította meg, miután „egész jól” ment a gép.⁷⁶ Gyula gazda tanácsa szerint, amikor nem használták a gépet, a piszoktól takarítsák meg, „és szalmával le kell jól takarni, hogy ne ázzon”.⁷⁷

Az 1941. évi lapok és levelezés alapján nyomon követhetjük a traktorvásárlást. Timkó Jani nézegette az újságokban a hirdetéseket, de úgy tűnt, hogy nem volt készletben. Júliusban Gyula gazda Kas-

70 KGY lapja UE részére, 1941.08.28.

71 KE lapja KGY részére, 1941.10.02.

72 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.11.; 1940.09.30.

73 KGY lapja UE részére, 1940.06.22.

74 KGY lapja UE részére, 1941.08.03.

75 KGY lapja UE részére, 1941.08.15.

76 UE lapja KGY részére, 1940.09.02.

77 KGY lapja UE részére, 1940.08.23.

sán megbízta egy encsi barátját, hogy írjon „Váralá”⁷⁸ egy ügynöknek, hogy az keresse fel Erzsikéeket, hogy traktort vegyenek tőle. Erzsike nem igazán hitt neki, hisz lapja szerint ők a „pesti Hoffer Sch. i Központtal” tárgyaltak ez ügyben. Az ügynök ekkor „azzal vált el, hogy ír Pestre a fenti cégnek, hogy legalább aug. 1-re nem tudnak-e egy traktort küldeni. 7800 P bernyótalppal 12500 P árban.”⁷⁹ Gyula mindezt megerősítette, és további utasításokat is adott: „tebát amint írod Hofber traktort 7800-ért augusztusi szállításra le tudja bonyolítani úgy csináld meg a megrendelést. De úgy gondolom, Uzcsekaj Mihály bácsit kérd meg az ügy lebonyolítására. A több szavatosság a gépjűzem képessége a megrendelt időben a leszállítása és a fizetési feltételek. A felét a leszállítás után a másik felét október 1-ig. Így megnehetitek mert attól tartok a készpénz elértéktelenedik”.⁸⁰

De a vásárlást nem volt ilyen könnyű véghezvinni, ugyanis Endre a hónap közepén bement a Hoffer Schrau gépgyárba, ahol kiderült, hogy „már csak szeptemberre tudják szállítani a traktort, mert igen nagy a kereslet”. Más helyen is érdeklődött, és tapasztalatait a kapott tanácsokkal együtt lapjában megosztotta testvérével: „A Mezőgazdák nál petróleumos „Rába” traktort adtak volna, de az nem jó. A Hoffer-féle kistraktor Pesten csak 7500 P. ez azonban csak 2 ekével tud szántani. Azt ajánlom tebát, amit Pesten is mondtak, hogy 100 hold körüli gazdaságba vedd meg az egy számmal nagyobbat: 9800 P-ért, ami duplát ér. Egy kassai úr Pesten az irodavezető, s ő mondta, hogy a mi dombos vidékünkre ez a megfelelő. A kistraktort legtöbbször is kicseréljük később nagyobbra. Ezzel a naggyal darálógépet is hajthatnál. Egy nagy kalapácsos daráló csak 1200 P! Válaszolj tebát rögtön. Én enélkül is már ma megrendelem szeptemberre a 9200-as traktort, mert ha várnék rád, akkor már csak októberre tudnák szállítani. A kistraktort azért sem látom kifizetőnek, mert 2 eke nem spórolás! ha 3 eke lesz utána akasztva, akkor az nagy előny.”⁸¹

Augusztus végén még mindig nem rendelték meg a traktort, bíztak abban, hogy Gyula gazda hamarosan hazaérkezik, és lebonyolítja azt.⁸² Szeptember elején mégis arra kérte Gyula gazda őket, hogy vegyék azt meg, ne várjanak rá, mert attól tartott, „a pénz elértéktelenedik”.⁸³ Szeptember közepén Endre ismét beszámolt arról, hogy utánanézett a traktoroknak: „Az általad említett traktorvétel most – az országos cséplések után – könnyebbnek látszik. Sok használtat is hirdetnek, mint a neked küldött Kiss Újság mutatvány szám hirdetéseiben is láthatod. A Hoffer nyersolaj

traktorokat megjegyeztem, ceruzával. Csak az feltűnő, hogy nincs köztük olyan típus [=formájú], mint amelyet a jelenlegi Hoffer árjegyzék hoz. Ezt az árjegyzéket a mai újsággal elküldtem neked. Úgy látszik, b. az ócska traktorok [...] idősebb formák [...]. A Rókus mellett [...] petróleumtraktort is hirdetnek olcskán. Erről is küldök egy árjegyzéket”.⁸⁴ Szeptember végére Gyula gazda már úgy gondolta, hogy inkább ő elintézi személyesen, ha hazamegy.

A család vetőgéppel is rendelkezett, de nem működött megfelelően, a szem oldalt hullott belőle, ezért Gyula gazda újat szándékozott rendelni. Két levélben is említik a „motort”, de az nem derül ki, hogy mire használták, vagy melyik gépnek a része lehetett. Jani szedte szét, és Ecsre vitték „a javítani való részeket” Sarkadinál,⁸⁵ aki meggyűrűzte azt. Ezenkívül a család a munkák során használt még ponyvát, melyet éppen ki kellett javíttatni, mert „a sok takarással egész tönkére” ment.⁸⁶ Szekerük – vagy elegendő szekerük – nem volt, mert a hordáshoz kölcsön kellett, hogy kérjenek.

NÖVÉNYEK

Búza

Búza vetőmagot 1941-ben igényeltek a jegyzőnél, „de csak 20 mázsát utalt ki [az állam az egész körjegyzőségnek]. Dobolták, hogy mindenki csak a legkevesebbet igényelje, több nem jön”.⁸⁷ Gyula gazda azt tanácsolta, hogy a búzát ne vessék „az összeget a sajátból”,⁸⁸ sőt, „ha nagyon konkolyos a búza, vetőmagot egyáltalán nem hagyni, vagy cserélni, esetleg a faluba valakitől”.⁸⁹ Tanácsot is ad, hogy a vetőmag búzát Uzcsekajtól próbálják beszerezni, vagy Csobádon Kovács Dánieltől, akinek van „jó szemes vetőmagnak való”.⁹⁰

A lapok alapján 6 helyen vetettek búzát, mégpedig 1940-ben a szőlőben, 1941-ben pedig szőlői, szőlői vagy szőlői búzán kívül a temető mellett, továbbá a malompartokon és a vizsolyin is búzát termesztettek. Ebben az évben Gyula gazda utasítást adott Erzsikének, hogy „a szilas földet egész be kell vetni búzával. Az erdei kukoricaföldet szintén”.⁹¹

78 Boldogkőváraljára

79 UE, KE és KI lapja KGY részére, 1941.07.11.

80 KGY lapja UE részére, 1941.07.16.

81 KE lapja KGY részére, 1940.07.23.

82 KE lapja KGY részére, 1941.08.10.; 1941.08.21.

83 KGY lapja UE részére, 1941.09.06.

84 KE lapja KGY részére, 1941.09.15.

85 UE lapja KGY részére, 1941.07.15.

86 KGY lapja UE részére, 1940.08.30.

87 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

88 KGY lapja UE részére, 1941.10.17.

89 KGY lapja UE részére, 1941.09.17.

90 KGY lapja UE részére, 1941.10.17.

91 KGY lapja UE részére, 1941.10.09.

Gyula gazda mindkét évben július elején írta haza, hogy az aratást minél előbb kezdjek el, „*ha már a búza viaszsárga érésben van, lehet vágatni*”.⁹² Ezt azért kellett ebben az időszakban learatni, hogy ki ne peregjenek a szemek a kalászból, mert a szemek a kalászból az aratás után utóérnek.

1941-ben csak július 15-e után kezdték el az aratást. Gyula gazda az aratás és a hordás sorrendjéről is írt, majd augusztus végén a búza tarlót, előbb annak is a „*a gyepesebb részét*”⁹³ kellett szántani. István szeptember eleji beszámolója szerint az „*aratást már elvégezték*”, ők maguk pedig „*a maguk erejével*” behordták a búzát, és várták, hogy elálljon az eső, hogy gépelhessenek.⁹⁴ A lapok tartalma szerint ez a géppel való cséplést jelentette, mely ebben az évben sajnos nem működött tökéletesen, mert „*némely gazdánál elég rosszul jött a búza a gépből*”.⁹⁵

Szeptember végén Gyula gazda utasította feleségét, hogy a búzát a 1/0-os rézoldattal csávázzák, és meghagyta neki, hogy érdeklődjenek azután, hogy mázsánként mennyiért csinálják a felsőmérési malomban a tisztítását.⁹⁶ Miután a búzával való tevékenységeket befejezték, 1941. október elején István 7 holdba újabb búzát vetett, és Gyula gazda is megírja, hogy „*a szilasi földet egész be kell vetni búzával*”.⁹⁷

Arról részleteket nem tudunk, hogy az időjárás mennyiben kedvezett a búzatermésnek, csak azt, hogy a temető melletti búza fekvésének az oka a „*kövér föld, sok eső*”.⁹⁸ A búzatermesre vonatkozó adatok 1941-ből valók, mégpedig abban az évben a temető melletti búza „*úgy feküdt, mintha szűz tank táncolt volna rajta. Termése is ilyen lesz. [...] Szerencsére csak az az egy tábla ilyen*”.⁹⁹ A többi helyen lévő búza ezek szerint szépen termett, a szöllei búza is „*szép sárgára érik*”,¹⁰⁰ „*igen szép, több helyen megdől, mégis sárgul*”.¹⁰¹ Gyula gazda azt tanácsolta, hogy a szilasi búza aratásában Paluscsák, a szöllői búzában pedig Kertész András segítsen.¹⁰²

A búzatermést a csűrbe, a fiókokba, valamint a rozszetejébe és a gépre való gabona tetejére tették. Azaz, ahogy Gyula gazda tanácsolta, a „*csűrt jól telerakni búzával*”.¹⁰³ A másodosztályú búzáról pedig úgy rendelkezett, hogy „*bőven tegyetek a padlásra, legyen elég az apróléknak*”.¹⁰⁴

Erzsike beszámolója szerint július közepén „*ami volt még búza*”, azt lerostálták, és 2 mázsát mértek ki Krajcárnak, maradt 108 kg, melyből a csordásnak odaadtak egy fél vékát, „*bát bizony nem sok*” maradt.¹⁰⁵ Az új búzatermést a dobszi¹⁰⁶ malom igazgatója „*kérte eladásra*”, mégpedig „*30 pengőt adna érte és az 1 pengő fuvardíjat és fajsúlyozás nélkül*”.¹⁰⁷ Ezt a „*lekötést*” Gyula gazda is jónak látta, de arra kérte feleségét és öccsét, Endrét, hogy beszéljenek Uczekajjal, „*mit szól hozzá, nem e lehetne jobb árat elérni vagy nem e ütközik törvény ellenesnek az ilyen eladás*”.¹⁰⁸ Arra is utasította őket, hogy „*vagonba rakva a garadnai állomásra szállítva*” adják el a búzát.¹⁰⁹ 1941-ben a búza igen gyengén fizetett, „*annak legmagasabb ára 31.50, ha megüti a 80-as fajsúlyt*”,¹¹⁰ de az eladásra valószínűleg csak később került sor, mert Erzsike is¹¹¹ és István is megírta,¹¹² hogy a búzát még nem adták el.

Árpa

Az árpa helyéről csak 1940-ből kapunk adatokat, mégpedig szóba került a szilasi árpa, az erdei árpa, a lóherésben lévő árpa, valamint a berekaljban lévő árpa. A lapokban az árpa vetéséről egy szó sem esik, viszont „*miután elmennek a fagyok, és a talajra lehet lépni*”, el kell azt vetni, mert a mondás szerint „*az áprilisi árpa maradjon a szákba*”, azaz áprilisban már nem volt szabad vetni, mert az már nem érett be.¹¹³

Az árpa aratása 1941-ben július 21-én kezdődött, melyben egy évvel később Paluscsák segített nekik, és augusztus közepén, végén mindkét évben már hordták is. Erzsike bizonytalan levelet írt férjének, mely szerint „*ma kezdték [hordani] az árpa kazlat csak nem tudom ha behordjuk, kigépeljük és vagy csak hordjuk tovább, mert ki tudja meddig tart az idő. Most igen jó idő van, de úgy gondoltam, hogy hátha még gépelünk addig eljön az eső ki tudja hogy volna jobb*”¹¹⁴ Gyula gazda tanácsa szerint az árpát „*mennél előbb*

92 KGY lapja UE részére, 1940.07.05.; 1941.07.05.; 1941.07.16.

93 KGY lapja UE részére, 1940.08.23.

94 KI lapja KGY részére, 1941.09.01.

95 KE lapja KGY részére, 1941.09.15.

96 KGY lapja UE részére, 1941.09.21.

97 KGY lapja UE részére, 1941.10.09.

98 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

99 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

100 KI lapja KGY részére, 1941.07.15.

101 UE, KE és KI lapja KGY részére, 1941.07.11.

102 KGY lapja UE részére, 1940.08.03.

103 KGY lapja UE részére, 1941.08.03.

104 KGY lapja UE részére, 1941.09.15.

105 UE lapja KGY részére, 1941.07.17.

106 Alsó- vagy Felsődobsza

107 KI lapja KGY részére, 1941.09.01.

108 KGY lapja UE és KE részére, 1941.09.08.

109 KGY lapja UE részére, 1941.09.26.

110 KI lapja KGY részére, 1941.10.04.

111 UE lapja KGY részére, 1941.11.14.

112 KI lapja KGY részére, 1941.10.04.

113 adatközlő: Klema Gyula, sz.: 1959.

114 UE lapja KGY részére, 1940.08.29.

betakarítani a csűr elé mint máskor tettük, és a szalmáját a csűrbe.”¹¹⁵ A helye tehát a csűrben volt, az alsó oldalon, a búza előtt, hogy a „fiók megteljen szalmával”.¹¹⁶ Ezután kezdődhetett a cséplés, más néven a géplés, mégpedig Gyula gazda külön figyelmeztette Erzsikét, hogy külön csépelje a lóhereföldi árpát és az erdeit, „mert abból vetni kell”.¹¹⁷ Hasonló tanácsot adott egy év múlva is, mégpedig, hogy a jobb árpát vegyék külön a takarmány árpától. A hordás után a földet megberenálták.

Az árpa eladását 1940. szeptember végén Gyula gazda megengedte feleségének és testvérének, „ha esetleg Uczekaj adna el az övével”.¹¹⁸ Egy évvel később Gyula gazda olvasott egy kormányrendeletet, „mely az árpa eladására, illetve a Futurának való beszolgáltatásra vonatkozik. Szóval szeptember végéig átadott árpáért mint sörárpáért magasabb árat fizetnek, mint azon túl.” Kérte az otthoniakat, hogy nézzék meg ezt a rendeletet, és beszéljék meg Uczekajjal, és a jobb minőségű árpát szeptember végéig adják el. „Az árpát egységes minta szerint kell lekötni, nehogy a szállításnál nézeteltérés legyen”.¹¹⁹ István így is tett, október elejére eladta az árpát, mégpedig 100 mázsát, 30 pengőért mázsánként, és maradt még 120 mázsa.

Rozs

Mindössze 3 lapban említik. 1941-ben Erzsike, Endre és István tájékoztatta Gyula gazdát, hogy az aratás a korai rozsoknál „kb. egy hét múlva”, azaz július közepén lesz.¹²⁰ Ugyanez év áprilisában Endre lapjából tudhatjuk meg, hogy felszólították őket, és 2 mázsa rozst Encsre kellett vinniük. Erről bővebb információt nem tudunk.

A rozs tárolásáról 1940-ben kapunk adatot: Gyula gazda utasította a feleségét, hogy amely rozs „csép alá nem megfelelő”, a csűrbe tegyék, mégpedig a búzával ellentétes oldalra, és a tetejére is búzát. De „ha a kazal nem volna betetőzve”, akkor vigyék el a rozst mamához.¹²¹ A rozst kézzel csépeltek, abból készíteték a háztetőnek valót, (a zsúpot vagy a kicskát), illetve azzal kötötték meg a kévét, hiszen még nem volt bálazsineg, és a rozs akár 100–120 cm magasságra is megnőhetett.¹²² Ezen kívül liszt, kenyér is készülhetett belőle, sőt, alomszalmának is megfelelő volt.¹²³

115 KGY lapja UE részére, 1940.08.31.

116 UE lapja KGY részére, 1940.08.29.; KGY lapja UE részére, 1941.08.03.

117 KGY lapja UE részére, 1940.08.14.

118 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.25.

119 KGY lapja UE részére, 1941.09.17.

120 UE, KE és KI lapja KGY részére, 1941.07.11.

121 KGY lapja UE részére, 1940.08.14.

122 adatközlő: Klema Gyula, sz.: 1959.

123 adatközlő: Klema Bertalan, sz.: 1955.

Zab

Két helyet tudunk, hogy hol volt elvetve a zab: egyrészt volt a „szőlői zab”,¹²⁴ másrészt pedig az „erdei zab”.¹²⁵ Azzal kapcsolatban, hogy mikor és milyen munkákat végeztek a zabbal, csak annyit tudhatunk meg, hogy 1941. augusztusában „egy fogadott munkás levágta a hátulsó szőlős zabot”, majd csépeltek „próbára az erdei zabból, hogy bordásra legyen a lovaknak”.¹²⁶ A zab nagyon szépen fejlődött, „a tőkéken alul s fönt a szilváson túl majdnem vállig” ért, lejjebb gyengébb volt,¹²⁷ de „szép tiszta” lett, és örültek neki, hogy „jó vetőmag is lesz belőle”.¹²⁸

1941-ben a zab nagyon jól fizetett, és októberben Endre be is számolt Gyula gazdának, hogy abrak árunak adták azt el 30 pengőért. Ezen Gyula gazda nagyon „megütöközött”, hiszen ő az idáig „soha egy szemet sem” adott el, sőt inkább vett.¹²⁹ Erzsike a válaszában pedig Endre sorainak az ellenkezőjét állította: „A zabról nem tudom, Endre mit írhatott neked, vagy pedig te hogy értetted, hiszen mi hogy adtunk volna el zabot, eszünk ágában sem volt. Talán annyit mi is tanyagunk, hogy azt nem lehet eladni, mert az kell.”¹³⁰

Repce

A repce ritkán említett növény, mindössze két lapon szerepel. Nem tudjuk, hogy hol volt a repceföld, milyen lett a termés, az időjárás kedvezett-e neki vagy sem, és a repce kapcsán végzett tevékenységről is csak 1941-ben esik szó, és egyedül arról, hogy ha megszáradt, akkor kell kazalba rakni, mégpedig a repcét alulra, rá a lóherét és a berkét. István így is tett, egy kazalba tette a repcét és a lóherét.

Kukorica

A kukorica helyéről nem sok adatunk van, nem tudjuk, hogy hol volt a „kukoricaföld”,¹³¹ csupán azt tudjuk, hogy annak egy része „erdei kukorica”.¹³² 1940-ben szeptember végén és október elején Gyula gazda

124 UE, KE és KI lapja KGY részére, 1941.07.11.

125 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

126 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.; KGY lapja UE részére, 1941.08.18.

127 UE, KE és KI lapja KGY részére, 1941.07.11.

128 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

129 KGY lapja UE részére, 1941.10.09.

130 UE lapja KGY részére, 1941.11.14.

131 KGY lapja UE részére, 1941.07.07.

132 KE lapja KGY részére, 1941.09.05.

15. kép. Klema Gyula és Uczekaj Erzsébet a kukoricaföldön, 1940. november 8.
(Fotó: Klema Endre, a fénykép magántulajdonban.)

felhívta az otthoniak figyelmét arra, hogy „*amíg nem elég érett*”, ne törjék a kukoricát, ráérnek azt törni, „*amíg kint lehet tartani*”, hiszen arrafelé is egészen zöld még s éretlen.¹³³

1941-ben Endre számolt be bátyjának a kukoricatermésről, melyben leírta, hogy a vihar a kukoricákat (a napraforgókkal együtt) „*majdnem mind leterítette, de nagy kár ebből sem lesz. Csupán az erdei kukoricának árt, mert már eddig is ették a borzok, most meg egész lagzijuk lesz. Pedig másképp szép lenne.*”¹³⁴ A kukorica tárolása, a góré nem kerül szóba, csak az, hogy a csutka a padláson van – ezt esős időben kell letakarítani.¹³⁵

Lucerna

A lucerna a cerkónál, a porta helyen, a réten, az utajon és a léniánál volt elvetve. Július elejétől „*ha kezd virítani*” kaszálják¹³⁶ a lucernát, mely augusztus végére „*már egész jól*” szárasodott,¹³⁷ s ekkor már sietni kellett a kaszálással, „*mert nagyon elvénül és nem lesz belőle jó takarmány*”,¹³⁸ majd pedig a Templomhoz hordták. Szeptember elejére sikerült is lekaszálniuk „*a porta helyén és a réten is*”.¹³⁹

1940-ben írta Gyula gazda, hogy a cerkónál ahol megfelelő, kaszáláskor hagyjanak magnak valót, 1941-ben pedig úgy írta Erzsikének, hogy „*magnak valót jól meg kell nézni ahol legmegfelelőbb és többet a múlt évinél*”.¹⁴⁰ Erre „*azt mondja István, hogy a porta helyén nagyon be van dőlve, ma be is kaszálták, a cerkónál semmi jó. Azt mondja hogy majd az utajon megnézi*”.¹⁴¹ Ebben az évben a termés azonban nem volt jó,

Endre számolt be róla Gyula gazdának, hogy „*a lucerna meg semmit s. ér: a IX. 1-i orkán mind kiverte*”.¹⁴² Szeptember közepén a lucerna helyét felszántották.

Burgonya

Sajnos nem tudjuk meg, hogy a krumpiliföld hol volt. 1941-ben rózsakrumpliról olvashatunk, melyet áprilisban vetettek el. Június végén kellett tölteni, és a szeptember végétől november közepéig terjedő időszakban ásták. Ezt a kepekék végezték el. 1941-ben nagyon rossz volt a termés, és kevés lett, mert „*sok kiromlott*”.¹⁴³ A rózsakrumplit a nagyipincében tárolták. A rózsakrumplin („*kisvárdai rózsza*”) kívül „*güllü*” és „*ella*” fajtákat termesztettek még.¹⁴⁴

Bükköny

A bükköny nagy tömegű friss zöld takarmánynövény,¹⁴⁵ melyet az árpával vegyesen vetettek a tehének és a lovak részére. A virágja megköti a levegő nitrogénjét, a gyökérzete pedig bolyhos, gumós, így felért egy műtrágyázással.¹⁴⁶

1940-ben a malomparton lévő és a szőlői, egy év múlva pedig a cerkóparton, és a szilasban¹⁴⁷ lévő bükkönyről olvashatunk. Hogy mikor milyen munkákat kellett végezni a bükkönyföldeken, a lapok alapján szépen nyomon követhetjük. Júliusban „*a bükkönnyt le kell kaszálni*”,¹⁴⁸ és kaszálás után szárítani. Augusztusban a bükkönyföldet meg kell berenálni, majd felszántani, szeptemberben pedig megforgatni és ha alkalom adódik rá, megszántani.

1941-ben bár István arról számolt be Gyula gazdának, hogy „*rengeteg van rajta, lesz vagy 6 szekérrel*”,¹⁴⁹ Erzsike panaszkodott férjének, hogy „*a bükkönyök is úgy meg vannak dőlve, hogy alólról romlik, nem tudom, milyen*

133 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.21.

134 KE lapja KGY részére, 1941.09.05.

135 KGY lapja UE részére, 1941.07.07.

136 KGY lapja UE részére, 1940.07.05.; 1940.08.23.; 1941.07.07.

137 UE lapja KGY részére, 1940.08.23.

138 KGY lapja UE részére, 1940.08.23.

139 UE lapja KGY részére, 1940.09.02.

140 KGY lapja UE részére, 1941.07.07.

141 UE lapja KGY részére, 1941.07.10.

142 KE lapja KGY részére, 1941.10.06.

143 UE lapja KGY részére, 1941.11.14.

144 adatközlő: Klema Gyula, sz.: 1959.

145 adatközlő: Klema Bertalan, sz.: 1955.

146 adatközlő: Klema Gyula, sz.: 1959.

147 UE lapja KGY részére, 1941.07.10.

148 KGY lapja UE részére, 1940.07.09.; 1941.07.05.;

1941.07.07.; UE lapja KGY részére, 1941.07.10.

149 KI lapja KGY részére, 1941.07.15.

lesz magnak¹⁵⁰. Gyula gazda azt tanácsolta, hogy „a malompart maradjon magnak, különben meg kell nézni a szőlőt is és amelyik legmegfelelőbb”, azt hagyják.¹⁵¹

Lóhere

A lóhere két éves növény, mely legtöbbször „felül vetett árpa”,¹⁵² azaz „a tavaszi árpára felülvetették a vöröshérét”. Kétszer kaszálták, egyszer az árpaaratás után, majd tavasszal újra. Az őszi kaszálás felért egy gyommentesítéssel. A második betakarítás után a talajt búzavetésre készítették elő.

Lóherét 1940-ben és 1941-ben több helyen is termesztettek, 1940-ben volt a szőlőben, a két malomparton, a molnár réten, a két utajon, a cerkónál, ezen kívül pedig olvashatunk a sárvári és a vizsolyi lóheréről. 1941-ben pedig a cerkón, „a felső Berekbe és Alsórétbe”,¹⁵³ valamint a szélajlon is vetettek lóherét.

Gyula gazda külön írt a maglóheréről is, melyet áprilisban vetettek a felső Berekben és az Alsórétben lévő búzába. 1940. júniusában Gyula gazda azt írta Erzsikének és Istvánnak, hogy „ha Miska bácsi kaszálja” a lóherét, ők is kaszálhatják, „előbb a szőlőt úgy az utajokat és úgy a többi, lehetőleg két három nap időközönként.”¹⁵⁴ Így is tettek. A kaszálásban segítségükre volt János bácsi és a két Klema, csak az volt a kérdés, hogy ha nem fér ki odahaza, „a molnár rétre ne rakjanak e kaszalba”.¹⁵⁵ Kaszálás után következett a gyűjtés és a hordás, melyet Istvánék végeztek. Vigyázniuk kellett, „hogyan igen össze ne törjön”, mert száraz volt az idő, ezért estefelé a harmaton kellett takarniuk.¹⁵⁶ A lóhere kaszálását augusztus vége után már be kellett fejezni, hogy el ne vénüljön. A lóheréket ezután – ha jól megszáradt – kazalba rakták, mégpedig a repcével egy kazalba, úgy, hogy a repce került alulra. Gyula gazda azt tanácsolta Pista bácsinak, hogy úgy rakja a lóherét, hogy alá és fölé jó bőven tegyen szalmát, „nehogy beázzon, a tejére kecskelábat”.¹⁵⁷

A maglóheréről azt írta Gyula gazda, hogy az érés után szeptemberben a kepekkel tetessék rendbe, és a földjét trágyázás után szántassák fel. 1941-ben a lóheremag mennyiségével Endre meg volt elégedve, szeptemberben Endre kiszedte belőle a gatz, októberben a kepek lekaszálták, jól megszáritották, és osztóra rakták. Október közepén Gyula gazda a lóheremag

csépléséről írt, melyet jó szárazon kell elvégezni, és azt tanácsolta feleségének, hogy kérje meg Lajost, hogy „olcsóbban, illetve kisebb pv.-ért mint másoknak”.¹⁵⁸ S míg egyik lapjában szinte sürgeti a cséplést, következő lapjában ez már nem olyan sürgős: „A lóheremagot ha most nincs idő elcsépelni lehet később ha a vetés befejeződik”.¹⁵⁹

Az esős idő 1940-ben befolyásolta a lóhere termést, és elkeserítette őket. Erzsike lapjában olvashatjuk, hogy „csak a jó Isten adna ránk jó időt, hogy be tudnánk takarítani”,¹⁶⁰ és Gyula gazda is „egész kétségbe” volt esve, „hogyan az a sok eső mind elrodhassza a lóherét”.¹⁶¹ Ezzel szemben egy évvel később a lóhere „eső nélkül gyönyörűen bejött”,¹⁶² István örömmel írta nagybátyjának, hogy „takarmány lesz bőségesen a második lóhere gyönyörű”.¹⁶³

Répa

A répaföld helyét nem tudjuk meg, viszont szépen nyomon követhetjük, hogy mikor milyen tevékenységet kellett vele végezni. 1940. júniusában Gyula gazda azt írta az otthoniaknak, hogy a répát „minél előbb egyszelje ki a részesek és utána kapálják meg”.¹⁶⁴ 1941. júliusában Erzsike arról számol be, hogy a kepek már harmadszor kapálják, október végén pedig már hordták a répát. November elejére a répák már „rendben” voltak,¹⁶⁵ a termés szép volt, ezért Gyula gazda arra hívja fel a figyelmüket, hogy takarják le nagyon jól, „nehogy megfagyjon”.¹⁶⁶ A levelekből kiderül, hogy Istvánon kívül egyik évben a részesek, másik évben pedig a kepek segítettek a répa betakarításában.

Cukorrépa

A cukorrépát ehhez hasonlóan júliusban többször megkapálták, Gyula gazda tanácsa szerint, „ha dudvás meg kell harmadszor kapálni”.¹⁶⁷ Míg 1940-ben úgy utasított, hogy „ha mások ássák” a cukorrépát, „ti is ássátok”,¹⁶⁸ a szállításhoz azt tanácsolta, hogy fuvarost hívjanak segíteni, „hogyan előbb meglegyen”.¹⁶⁹ Figyelmeztette őket, hogy a „torzsáját ne engedjétek elbordani, a mi tebeninkkel

150 UE lapja KGY részére, 1941.07.10.

151 KGY lapja UE részére, 1940.07.09.

152 adatközlő: Klema Bertalan, sz.: 1954.

153 KGY lapja UE részére, 1941.04.18.

154 KGY lapja UE és KI részére, 1940.06.12.

155 UE lapja KGY részére, 1940.06.14.

156 KGY lapja UE részére, 1940.07.05.

157 KGY lapja UE részére, 1940.07.10.

158 KGY lapja UE részére, 1941.10.11.

159 KGY lapja UE és KI részére, 1941.10.21.

160 UE lapja KGY részére, 1940.06.24.

161 KGY lapja UE részére, 1940.07.10.

162 KE lapja KGY részére, 1941.10.06.

163 KI lapja KGY részére, 1941.07.15.

164 KGY lapja UE részére, 1940.06.07.

165 KGY lapja UE és KI részére, 1941.11.07.

166 KGY lapja UE és KI részére, 1941.11.11.

167 KGY lapja UE részére, 1940.07.05.; KGY lapja UE részére, 1940.07.10.

168 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.16.

169 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.19.

16. kép. Répakapálás Garadnán, 1937.
(Fotó: Klema Endre, a fénykép magántulajdonban.)

etessétek”.¹⁷⁰ Egy év múlva azt tanácsolta, hogy az „ásását még nem kell megkezdeni, lehet úgy október 10-ig a földben”.¹⁷¹ Novajidrányban október másodikán már elkezdték az ásást, a Klema családnál november közepén pedig még mindig folyt a cukorrépa ásása, és ekkor meg is kezdték a szállítását. 1941-ben Gyula gazda a cukorrépa termésel nem volt megelégedve, „elég gyenge hozamot adott”.¹⁷²

Gyula gazda szerint a cukorrépát „a föld és a felsőzöld részétől jól meg kell pucolni, nehogy a gyár kifogásolja”,¹⁷³ és felhívta a figyelmüket arra is, hogy a mérlegelésnél nagyon vigyázzanak, be ne csapják őket: „a levonást amit akarnak idegen anyagra levonni ha tiszta a répa”, ne fogadják el.¹⁷⁴

Mák

1941. áprilisának közepén Gyula gazda utasította feleségét, hogy a mákot minél előbb el kell vetni. Ezt a Hrabovszki Simon gépének segítségével tegyék, mégpedig „tisztán vetni, teljesen elzárni a gépet nullára és nagyon felügyelni hogy rendszeren peregjen”.¹⁷⁵

További teendő a mákkal júniusban a kiegyeselés, melyet a részesekkel csináltattak meg, majd a kapálás, augusztus végén pedig a mákszedés, mely után „a szárát azonnal ki kell szedni”.¹⁷⁶ Gyula gazda azt kérte, hogy a mákszedéskor „mama legyen ott állandóan, mert ez felügyelet nélkül nem mehet végbe”.¹⁷⁷ A mákot a fejtés után a padláson terítették széjjel, hogy „meg ne keseredjen”,¹⁷⁸ és Gyula gazda külön felhívta a figyelmüket arra, hogy rendszeren szárítsák, „meg ne dobosodjon”,¹⁷⁹ majd ha hazamegy, ő kirostálja azt.

170 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.16.

171 KGY lapja UE részére, 1941.09.24.

172 KGY lapja UE és KI részére, 1941.11.07.

173 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.16.

174 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.27.; KGY lapja UE részére, 1941.10.09.

175 KGY lapja UE részére, 1941.04.18.

176 KGY lapja UE részére, 1940.08.21.

177 KGY lapja UE részére, 1940.08.19.

178 KGY lapja UE részére, 1940.08.30.

179 KGY lapja UE részére, 1941.09.06.

17. kép. Mákfejtés a Klema-portán, 1936. (Fotó: Klema Endre, a fénykép magántulajdonban.)

A mák 1940. évben „*elég jó és szép*” lett,¹⁸⁰ 1941-ben pedig „*az idő [...] szintén elsőrendűvé fejlesztette*”,¹⁸¹ nagyon szép fejes lett, pondrós egy sem volt benne. István és Endre is megírta, hogy a mák 5 q lett. Míg 1940 augusztusában Gyula gazda írta hogy „*jól megfizetnék, ha 2 p-öt adnak kg-ért*” eladhatják akár az összeset is,¹⁸² 1941 novemberében azt írta, hogy „*nem muszáj eladni, amíg bázsa nem megyek*”,¹⁸³ Ennek oka az ára lehet, hiszen 1941 augusztusában az ára csak 1.50 volt, s remélték, hogy „*lesz később 3 P is*”, mint ahogy az előző évben.¹⁸⁴

A mákkal kapcsolatosan Erzsikében volt a félelem, hogy „*valaki rá ne rontana*”,¹⁸⁵ ugyanakkor Gyula gazda is figyelmeztette őket, hogy „*ha érne, már ügyljeteke, meg ne lopják*”.¹⁸⁶ Nem volt alaptalan a félelmük, hiszen au-

gusztus közepén „*már megkezdték a lopását*”.¹⁸⁷ Szóltak is nekik, hogy őrizték éjjel is. Gyula gazda írta, hogy ha „*sok kár esne benne, a kerülőt kell felelősségre vonni*”.¹⁸⁸ Végül István számolt be nagybátyjának arról, hogy „*sikerült bebozni anélkül, hogy meglopták volna, egy éjszaka őriztük akkor is ezért, mert a szedés az eső miatt félben maradt*”.¹⁸⁹ Egyébiránt megtudhatjuk, hogy a lopás, mint „*régi szokás*” volt jelen a faluban, „*s nemcsak a jobbaktól, hanem szegényektől is*” loptak, volt, akitől kétszer egymás után. A csendőrség azonban nem indíthatott nyomozást, mert nekik nem jelentettek semmit.

Kender

A kender helye a „*kenderföld*” volt, de azt nem tudhatjuk meg, hogy ez pontosan hova esett. Klema Pista kért tőlük kenderföldet eladásra, és Erzsike férje tanácsát

180 UE lapja KGY részére, 1940.08.23.

181 KE lapja KGY részére, 1941.07.30.

182 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.25.

183 KGY lapja UE és KI részére, 1941.11.11.

184 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

185 UE lapja KGY részére, 1941.08.04.

186 KGY lapja UE részére, 1941.08.10.

187 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

188 KGY lapja UE részére, 1941.08.25.

189 KI lapja KGY részére, 1941.09.01.

kéri, hogy adhatnak-e el neki belőle. 1941. áprilisában Endre kért tanácsot, hogy mennyi kendert vessenek, de ezt Gyula gazda rájuk bízta, amennyit akarnak.

1940-ben augusztus végére Erzsike már „kinyőtte” a kendert, sőt, a felét el is osztotta,¹⁹⁰ egy évvel később pedig férje féltve írta neki, hogy a fonással ne ölje magát, és a kendert tegye el ponyvának.

Szőlő

A szőlővel kapcsolatos munkatevékenységek nyáron kezdődnek, mégpedig a permetezés, kötés, vágás, tűzés, kapálás, majd ősszel a szüret. Gyula gazda mindkét évben rossz híreket kapott: 1940-ben már júliusban lehetett tudni, hogy „a szőlő többnyire tönkrement”, de nemcsak az övék, és nemcsak a faluban, hanem „az újság azt írja, hogy az egész országban”.¹⁹¹ 1941-ben pedig a peronoszpóra, lisztharmat pusztított „élte világát”,¹⁹² mely miatt „legalább négyszer kellett már permetezni” – minek köszönhetően a levelek szép zöldek lettek.¹⁹³ Gyula gazda lapjában olvashatjuk, hogy szőlővel kapcsolatos munkákat a felesége is elvégezheti. Azt tanácsolta neki, hogy ő is kimehet „az öreggel”, és „addig mama legyen otthon”.¹⁹⁴ János bácsi segített a permetezésben, de a munkák legnagyobb részét Endre végezte, aki szeptember 1-jén hazaérkezett, és „másnap mindjárt ki is ment a szőlőbe kötni”,¹⁹⁵ Gyula gazda írta is neki, hogy ő nézzen utána, hogy a permetezés „rendesen legyen végezve”.¹⁹⁶

Endre rendszeresen és részletesen beszámolt neki a szőlőben végzett munkákról: „Én külön minden fürtöt először vízzel lefújtam, utána kénporral. A fujtatóba hiba állt be, ezért a csőből szájjal fújtam a ként is. Igen bosszadalmas, unalmas, fárasztó volt, de próbának megcsináltam. A középsőt nem fogom, hadd lássuk, lesz-e különbség! Ha igen, akkor jövőre virágzás előtt s utána is többször kénporozz. A víz-fújásból veszel egy olcsó kézi fecskendőt (szórót) s utána rézkénport fujtatsz! A bibi ott van, hogy ily nedves időben 8-10 naponként kell permetezni; s általában a szőlőbe 2-3 naponként ki kell nézni, nem havonként, mint te!”¹⁹⁷

S míg Endre a permetezésről ad tanácsokat testvérének, Gyula gazda a feleségének a szürettel kapcsolatos tennivalókról írt: „a hordót jól ki kell forrózni, kimosni, utána kácsorgatni és kikéneznit”.¹⁹⁸

1941-ben a szőlőre rossz volt az idő, és bár a „direktermő tőkek mesésen szépek” voltak, tele fürttel,¹⁹⁹ mégis „igen ártott az esőzés” nekik,²⁰⁰ „a kevés szőlő a borús időben nem igen” érett meg.²⁰¹ Ezzel szemben az otthoni lugas „szép, ép” lett, kb. egy kosárral lett is rajta, holott a szomszédé, „Remák Imréné mind lebulult”.²⁰²

Október elején Endre összefoglalta testvérének a szőlő termésének erdményeit: „a magántermő – perm. nélkül – gyönyörű, a 2 betes napsütésben mézédésre ért. A nemesek 10-12 tőke kivételével mind meddők s nyomorultak”.²⁰³

Gyümölcs

Gyümölcsökről nem sok szó esik a lapokon. Gyula gazda 1940. júniusában a töltésen lévő cseresznye iránt érdeklődött, szeptemberben pedig azt kérte, hogy ha van még, tegyenek el számára körtét és szilvát, mert ott nem eszik, és „amit árulnak is éretlen, ehetetlen”.²⁰⁴ Egy évvel később, 1941-ben pedig visszaemlékezik, hogy „a szőlőben tavasszal mutatkozott ritkán besztercezi a felső garadnál duranczi szilva”, s kéri az otthoniakat, hogy ha van, szedjék le.²⁰⁵ Endre el is ment szétnézni, de válaszából kiderül, hogy „a szőlők felett lett volna egy hordó szilva, de az orkán leverte”.²⁰⁶ Sajnos az időjárás nem kedvezett a gyümölcsöknek sem, „sok fát kitért”, többek között az eperfát is, mely „még a nyáron tele volt jó zamatos eperrel”.²⁰⁷ Mindezen kívül még a diót említik, melyet egy szeptember végi vasárnapon vertek le.

ÁLLATTARTÁS

Bika, borjú, tehén

Bár nem ebből az időszakból való a történet, érdekességképpen és a jó gazdaságot bizonyítandó megemlíthető, hogy 1939-ben a budapesti kiállításra Gyula gazda felvitte a Tatar nevű bikáját, aki ott oklevelet is kapott.

1940. júniusában Gyula gazda Kassán beszélt a „gazdasági felügyelő úrral”, aki azt mondta, hogy „a bikát mindenáron el kell nekik vinni”, így Gyula gazda arra kérte a feleségét, hogy ez ügyben Uczekaj intézkedjen.²⁰⁸ Ugyanakkor Szerencsről és Hernádkakról is érdeklőd-

190 UE lapja KGY részére, 1940.08.28.

191 UE lapja KGY részére, 1940.07.08.

192 KE lapja KGY részére, 1941.07.23.; 1941.07.30.

193 KE lapja KGY részére, 1941.07.23.

194 KGY lapja UE részére, 1940.06.11.

195 UE lapja KGY részére, 1940.07.08.

196 KGY lapja UE részére, 1940.07.03.

197 KE lapja KGY részére, 1941.07.30.

198 KGY lapja UE részére, 1941.09.27.

199 KE lapja KGY részére, 1941.07.23.; 1941.07.30.

200 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

201 KE lapja KGY részére, 1941.09.19.

202 KE lapja KGY részére, 1941.08.17.

203 KE lapja KGY részére, 1941.10.06.

204 KGY lapja UE és KE részére, 1940.09.25.

205 KGY lapja UE részére, 1941.09.12.

206 KE lapja KGY részére, 1941.09.19.

207 KE lapja KGY részére, 1941.09.05.

208 KGY lapja UE részére, 1940.06.07.

18. kép. Klema Gyula „Tatár” nevű bikája a budapesti országos kiállításon, 1939.
(A fénykép magántulajdonban.)

tek, van-e eladó bikájuk, de Erzsike bizonytalan volt, hogy eladhatja-e, illetve, ha igen, mennyiért. Uczekaj azt tanácsolta neki, hogy ha nem jöttek érte Kassáról, adja el. Gyula gazda levelet írt ezzel kapcsolatban a felügyelő úrnak, de az nem válaszolt rá, így azt javasolta, hogy Miska bácsi „*intézközze el ezt az ügyet, neki jobban van alkalma rá*”.²⁰⁹

Egy év múlva Gyula gazda a bikák és a kis borjúk fejlődése után érdeklődött, és a legnagyobbat eladásra javasolta, a többit pedig abrakolásra. Ebben az évben is Uczekaj segítségét kellett kérniük, hogy „*beszéljen a felügyelővel, hogy engedélyezze az eladását mint nem törzskönyvezett*”.²¹⁰ A lapok tanúsága szerint 1941. november közepéig még nem sikerült eladni a bikát, mert nem kérték.

A kisborjúkra vonatkozóan Gyula gazda azt az utasítást adta, hogy nagy gondot fordítsanak rájuk, etessék őket abrakkal, és az abrakot a felesége adja ki, a „*kamarába ne járjon mindenki*”. Sőt hetente adjanak nekik, és a karámba tartsák őket, ahol „*be kell nekik a helyet árnyékolni, nehogy a nap érje őket*”.²¹¹

A tehenekkel egy Gyula nevű ember járt az erdőre, miután a legelőn már nem volt semmi. Azt, hogy ő volt-e a „*tehenész*”, aki felől Gyula gazda érdeklődött, nem tudjuk, csak azt, hogy a viselkedésére oda kellett

figyelni, és „*kordába*” kellett tartani.²¹² 1940 őszén esedékes volt a tehen ellése, de többet és részleteket nem tudunk. A teheneket csak az 1940-es lapok említik, azokban is ritkán, mindössze még annyit, hogy a cukorrépa torzsáját a tehenekkel etették meg.

Ló

1940 nyarán Gyula gazda az egyik lapjában érdeklődött a lovak iránt, melyre Erzsike kissé mérgesen válaszolta: „*Azt kérde, a lovakkal hogy állunk, úgy ahogy állunk, azt írod, hogy vegyünk lovat, ha az olyan könnyű volna, én bizony nem tudok lovat venni, mikor az igen nagy feladat volna*”.²¹³ Gyula gazda mégis több levelében is írta, hogy feltétlen venni kell egy lovat, mert „*nagy szükség lesz rá*”.²¹⁴ Bár a beszerzést rájuk bízta, a következő tanácsot adta nekik: „*A lovat ha viszíték a vásárra, és mást vesztek, úgy nagyon vigyázzatok, hogy be ne csapódjatok, vagy száz pengőt próbálatok visszatartani, amíg a lovat kipróbáljátok*”.²¹⁵ Feltételezhető, hogy a cserét véghezvitték, mivel Gyula gazda egyik levelében kérdezte, hogy jól húz-e a ló, illetve Endre a lovakért kapott pénzről számolt be testvérenek.

1940 nyarának végén Gyula gazda egyik lapjából az olvasható, hogy a lovak nincsenek odahaza, és szeptember végén kerültek haza, de ebben az évben az nem derül ki, hogy pontosan hova és miért vitték el azokat. Egy év múlva viszont Gyula gazda levelében olvashatjuk, hogy ha a lovat bevitték a hadsereghez, azonnal venni kell újat, „*meg ne álljon az őszi munka*”.²¹⁶ A lovakkal zabot és árpát etettek, és feladataik közé tartozott a hordás, és a szántás.

Sertés

1940-ben csak egyszer említik a disznót, mégpedig Gyula gazda írta feleségének és testvérenek, hogy „*a kocját jó lenne kimiskároltatni*”, és hogy reméli, már hizlalják a sertéseket.²¹⁷ 1941. szeptemberében a sertések megfiáltak, a másodiknak 4 szép, „*rendkívül fejlett*” malaca lett.²¹⁸ Gyula gazda tanácsa szerint a két ártányon kívül be kellene fogni az egyik „*kocját, mivel a két drb. kevés lesz a háztartásba*”.²¹⁹ Ebben az évben mégis csak kettőt fogtak be hizóba, mert „*igen szép nagyok. Többi*

212 KGY lapja UE részére, 1940.08.29.

213 UE lapja KGY részére, 1940.07.08.

214 KGY lapja UE részére, 1940.07.09.

215 KGY lapja UE részére, 1940.08.03.

216 KGY lapja UE és KE részére, 1941.09.30.

217 KGY lapja UE és KE részére, 1940.10.04.

218 KE lapja KGY részére, 1941.09.05.

219 KGY lapja UE részére, 1941.09.30.

209 KGY lapja UE és KE részére, 1940.07.12.

210 KGY lapja UE részére, 1941.09.04.

211 KGY lapja UE részére, 1940.07.09.

*kell, jó anyák! Ugyis kiosztják a rendest is!*²²⁰ Gyula gazda szerint még el is adhatnak belőle. 1941-ben „egy jó bízni való sertés” ára 250–300 P volt az encsi vásáron.²²¹

Gyula gazda testvére, Ilon Ináncsról arról számolt be, hogy náluk „egy szép tinó elvetélt meg az előbasú kocza is elvetélt”, ezért arra kéri testvérét, hogy adjanak nekik „egy pár malacot”: „Egyiket még tavaly megígérted a másikat meg ja fejébe mert erre most nagyon szükségem van”.²²²

Baromfi

A baromfi állatokat mindössze egy lapban említették, mégpedig Gyula gazda írta a feleségének, hogy ne feledkezzenek meg a sózásról. Ezen belül csak a libákat emeli ki, hogy a nagyobbakat se hanyagolják el, és egy kis abrakot adjanak nekik is. A baromfikat a kis ólban tartották addig, amíg nem készítették számukra külön ólat.

Az állattartás épületei

1941 júliusában sertésólat kellett összeállítaniuk. Erzsike beszámolója szerint az ács 75 pengőt kért volna érte, de ehelyett Matiszt hívták el, aki az emberekkel megcsinálta azt. Pár nap múlva István újra a hízlaló óljáról ír, melynek összerakásáért „Novák 70 pengőt kért”, de úgy gondolta, inkább majd ők hárman, Gyuri bácsi segítségével megcsinálják.²²³ Gyula gazda tanácsa szerint a sertésólaban „a felső keret lehet fenýbõl is”, „vagy az anyósnál lévõ égett fából” készítsék el.²²⁴

1941 nyarán az istállópadlás megjavíttatása is esedékes volt, Gyula gazda azt javasolta, hogy vagy az otthoniak maguk, vagy a cigányok tapasszák le. Augusztusban új istállót emlegettek, melyre az ácsok feltették a deszkákat, de Endre szerint „jobb lenne gerendánként elfűrészelni, hogy korhadáskor könnyebb legyen a részeket kicserélni”.²²⁵ Ezt Gyula gazda is jónak látta, s javaslata szerint „méteres darabokra” szabdalják fel és úgy rakják le.²²⁶ A kőműves „aug. végére ígérkezett”,²²⁷ de csak október elején „fogott hozzá az elmaradott munkához”,²²⁸ és csak október végén fejezte be. Gyula gazda szerint „talán jobb volna ha nem is csinálna mert az elkésett munka nem szárad meg és télen a hideg lepálaszja. Tehát csak ami nélkülözhetetlen azt csinálja

a többi tavasszal.”²²⁹ Munkája volt az istálló bevakolása, illetve a „váló” elkészítése, melynek az új istállóban, a felső oldalon volt a helye. Erzsike úgy gondolta, hogy a kriptát is vele kellene megjavíttani.

BEFEJEZÉS

Klema Istvánt, Gyula és Erzsike örökbefogadott fiát nem sokkal később újra besorozták, és 1944. február 21-én hősi halált halt a lengyelországi Bielinben. Holtteste nem került haza, a Drohiczyni hősi temetőben nyugszik.

Klema Endre egy év múlva tüdőgyulladást kapott, és 1945. február 26-án, Garadnán „szívbénulásban” halt meg. A fagyos időjárás miatt nem kerülhetett a garadnai Klema kriptába, ezért a rokonok kriptájába, a B. Kavacsánszki, azaz a Bohács-kriptába temették el.

Gyula és Erzsike újra gyerek és örökös nélkül maradt. S hogy a gazdaság, a vagyon családon belül maradjon, Gyula húgának, az Ináncson élő Klema Ilonának Majoros Bertalan nevű fiát fogadták örökbe és vették nevükre. Klema Bertalan pedig feleségül vette Erzsike nővérének, Uczekaj Máriának a lányát, Paulovits Erzsébetet.

A Klema család földjeit az 1950-es években elvették, és a TSZ-be kényszerültek dolgozni. Gyula gazda ló-ápolóként dolgozott nyugdíjas koráig, Klema Bertalan pedig 1959-ben Pápán elvégezte a traktoros iskolát, és traktorosként dolgozott nyugdíjáig a helyi termelőszövetkezetben.²³⁰ Uczekaj Erzsébet 1974-ben, Garadnán hunyt el, a Klema-kripta elé, új sírba temették. Férje, Gyula gazda két év múlva követte feleségét a sírba.

Klema Bertalan és Paulovits Erzsébet házasságából 5 gyermek született, a három lány közül a középső, Anna és családja él a Klema-portán, és a két fiú, Bertalan és Gyula a rendszerváltás után kapott kárpótlási jegyekből vásárolt földdel viszi tovább az ősök örökségét, a gazdálkodást.

RÖVIDÍTÉSEK

KE – Klema Endre

KI – Klema István

KGy – Klema Gyula

UE – Uczekaj Erzsébet

220 KE lapja KGy részére, 1941.10.06.

221 KE lapja KGy részére, 1941.09.05.

222 Majoros András és Klema Ilona lapja KGy részére, 1941.11.16.

223 KI lapja KGy részére, 1941.07.15.

224 KGy lapja UE részére, 1941.07.18.

225 KE lapja KGy részére, 1941.08.10.

226 KGy lapja UE részére, 1941.08.21.

227 KE lapja KGy részére, 1941.08.17.

228 KGy lapja UE részére, 1941.10.11.

229 KGy lapja UE részére, 1941.10.11.

230 adatközlő: Klema Anna, sz.: 1952.